

RS Global
Journals

Scholarly Publisher
RS Global Sp. z O.O.
ISNI: 0000 0004 8495 2390

Dolna 17, Warsaw, Poland 00-773
Tel: +48 226 0 227 03
Email: editorial_office@rsglobal.pl

JOURNAL	International Journal of Innovative Technologies in Social Science
p-ISSN	2544-9338
e-ISSN	2544-9435
PUBLISHER	RS Global Sp. z O.O., Poland
ARTICLE TITLE	ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ЇЇ СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ
AUTHOR(S)	Пономаренко С. І.
ARTICLE INFO	Stanislav Ponomarenko. (2021) Ecological Specificity of Professional Activity of Future Civil Protection Professionals. International Journal of Innovative Technologies in Social Science. 3(31). doi: 10.31435/rsglobal_ijitss/30092021/7668
DOI	https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/30092021/7668
RECEIVED	06 July 2021
ACCEPTED	27 August 2021
PUBLISHED	01 September 2021
LICENSE	 This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License .

© The author(s) 2021. This publication is an open access article.

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ЇЇ СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Пономаренко С. І., аспірант, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань, Україна, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9214-3460>

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/30092021/7668

ARTICLE INFO

Received 06 July 2021

Accepted 27 August 2021

Published 01 September 2021

KEYWORDS

formation, ecological culture, modern tendencies, stage, coevolution, preservation of nature, human community.

ABSTRACT

The article investigates that the process of formation of ecological culture has passed from primitive society through primitive form, slave, feudal (adaptive-regressive form), to modern society with progressive-adaptive form of ecological culture. In the process of evolution, these changes led to coevolution associated with the development of man and society, and with the evolutionary development of nature itself. It is proved that in the conditions of global deterioration of ecological situation the new vision of the person consists that it is seen not as the owner, and is an organic part of the nature. The idea of priority cooperation with nature is being developed, and the search for ways to achieve these goals begins. The human community is approaching the initial stage of forming a holistic environmental culture. It is revealed that as a new historical type, a new stage of culture of society has the following structure: industrial culture (culture of industrial type), post-industrial or information culture (culture of information society) and ecological culture as a new type (period) of culture; environmental culture, which implies a new stage in the development of culture in general, associated with a change in the goals of production, its reorientation to the preservation of nature and humanity itself.

Citation: Stanislav Ponomarenko. (2021) Ecological Specificity of Professional Activity of Future Civil Protection Professionals. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 3(31). doi: 10.31435/rsglobal_ijitss/30092021/7668

Copyright: © 2021 Stanislav Ponomarenko. This is an open-access article distributed under the terms of the **Creative Commons Attribution License (CC BY)**. The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

Вступ. В умовах переходу сучасного суспільства на шлях стійкого розвитку основними завданнями екологічної освіти визначено підвищення рівня екологічної культури населення, формування високого освітнього рівня та професійних навичок в галузі екології, а необхідність екологічної освіти повинна сприймається сучасним суспільством як фактор його колективної безпеки. Ці положення знайшли відображення в Законах України «Про охорону навколишнього природного середовища (1991 зі змінами 1993-2020), Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення (1994 зі змінами 1997-2019), Про стратегічну екологічну оцінку (2018), Про внесення зміни до статті 17 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» щодо запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) (2020) та ін.

На реалізацію державної політики в галузі екологічної освіти звертають увагу зарубіжні і вітчизняні дослідники (О. Байрамова [1], Г. Глухова [4], Н. Пустовіт [15], Ю. Скиба [16], М. Boholm [21], S. Hanson [23], G. Hofstede [22]). Науковці вважають, що на політику в галузі екологічної освіти здійснюють істотний вплив екологічні та соціально-екологічні проблеми; фінансові та ресурсні обмеження; реальний рівень відставання розвитку інноваційних природоохоронних ресурсозберігаючих технологій, включаючи технології по знищенню і утилізації відходів; соціальні реакції населення; міжнародні зобов'язання тощо.

Актуальність цього питання посилюється, і це пояснює зусилля вчених, що витрачаються на формування іншої шкали ціннісних орієнтирів нової екологічної парадигми. Ця діяльність, що

вимагає інтенсивного систематичного, а не одномоментного включення, в першу чергу, в систему духовно моральних цінностей лежать в основі екологічної культури [10, с.121].

Історичні аспекти становлення екологічної культури частково розглядалися у роботах науковців Л. Беркунова [2], О. Дорошко [5], Н. Єфіменко [6], В. Крисаченко [7], Н. Кужанова [8], В. Лашманова [9], О. Таран [18] та ін.

Результати дослідження. Історія формування поняття «екологічна культура» розглянута в роботі Т. Николаєвої [14, с.39], у якій детально показана залежність екологічної культури від виду діяльності людини в певний період розвитку суспільства, соціально-економічної формації, типу господарства і зроблено висновок про те, що форма екологічної культури визначена історичним етапом, залежна від географічного чинника і за своїм складом та змістом завжди складніша за попередню (табл. 1).

Таблиця 1. Основні форми екологічної культури в історії суспільства

Період часу	Історичні етапи	Назва людини	Тип господарства	Соціально-економічна формація	Цивілізація
Від 3,5 до 0,7 млн. років тому	Палеоліт	Австрало-пітекарханотроп	Примітивна форма (найпростіша)	Первісне суспільство	—
екологічна культура	палеолітична	Арханотроп	—	Примітивна форма (найпростіша)	—
Від 0,7 до 10 тис. років тому	Палеоліт	Палеоантроп	освоюючий	Первісне суспільство	—
екологічна культура	палеолітична	Палеоантроп	—	Адаптивно-регресивна	—
Від 10 тис. років тому до теперішнього	Неоліт	Неоантроп	виробляючий	Рабовласницьке суспільство, феодалне, сучасне	Стародавні цивілізації і середньовічні, сучасна
екологічна культура	неолітична	Неоантроп	—	Прогресивно-адаптивне	—

Джерело: Т. Николаєва [14].

Узагальнюючи вищевикладене можна стверджувати, що поява homo sapiens супроводжувалася розвитком культури як адаптаційного механізму багатосторонньої взаємодії її з природою, частиною якої вона безпосередньо є. В процесі еволюції ця взаємодія змінювалася приводячи сам процес до коеволуції, пов'язаний з розвитком людини і суспільства, і з еволюційним розвитком самої природи. Проблема цієї взаємодії загострилася сьогодні до межі, в зв'язку з тим, що за темпами свого розвитку штучне середовище починає обганяти природну еволюцію речей. Якщо практична сторона проблеми взаємодії природи і людини розвивається протягом всієї історії їх існування, то наукова, теоретична проблема ідеальної рефлексії практичної взаємодії з'явилася лише з виникненням духовно розвиненого людства. Екологічні взаємодії в рефлексивній формі пронизують різні види суспільної свідомості. Починаючи з міфології і релігії, переходячи до природознавства, і в гуманістичні теорії. З початку ХХ століття вони стають предметом наукових особливих пошуків.

В умовах глобального погіршення екологічної ситуації ціннісні установки сучасного соціуму як і особистості починають поступово трансформуватися в новий якісно суперечливий стан, поєднуючи в собі цілеспрямовані установки, що розглядаються як конфлікт внутрішніх і зовнішніх цінностей. Нове бачення людини складається з того, що вона бачиться не як її володар, а є органічною частиною природи. Отримують розвиток ідеї пріоритетності співробітництва з природою, і починається пошук шляхів реалізації цих цілей. Людська спільнота підходить до початкового етапу формування цілісної екологічної культури [10, с.47].

Як новий історичний тип, новий етап культури суспільства в її висхідному ряду, наприклад, індустріальна культура (як синонім культура промислового типу), постіндустріальна або інформаційна культура (як культура інформаційного суспільства) і екологічна культура, як новий тип (період) культури; інвайронментальної культури, що має на увазі новий етап у розвитку культури взагалі, пов'язаний зі зміною цілей виробництва, його переорієнтацією на збереження природи і самого людського роду.

До цього трактування екологічної культури дотичною є концепція високої якості життя, що припускає досягнення високих стандартів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, поведінкової культури, якості міського та сільського середовища, навколишньої природи (повітря, води, ґрунту, флори і фауни). Формування та підтримка нового екологічно орієнтованого стилю життя і є справжнім показником високої екологічної культури населення [18, с.30].

В останні роки минулого століття склалося розуміння екологічної культури – розуміння того, що на етапі цивілізаційних зрушень, бурхливих загальнопланетарних змін саме екологічна культура повинна стати тим ядром людської особистості, яке зможе врятувати планету, людство в цілому, вивести її на новий виток розвитку. Поняття «екологічна культура» починає розглядатися з культурологічних позицій, привносяться якості, що дозволяють зробити її феноменом загальної культури, в ній перетинаються два процеси – освіта людини і її становлення як соціокультурного індивіда [12, с.188].

В даний час в філософській та педагогічній літературі вчені констатують еволюційну трансформацію екологічної культури в культуру сталого розвитку (за М. Мамедовим); часто використовується синонім цього терміна – екологічна культура в інтересах сталого розвитку або екологічна культура в контексті сталого розвитку (А. Захлебний). Культура сталого розвитку, з погляду В. Захарова, це нова якість екологічної культури [19, с.18].

Йдеться про соціальне партнерство з вирішення проблем навколишнього середовища, соціального виміру та наслідків глобалізації, соціокультурної зрілості як критеріїв поступального освоєння людством навколишнього світу та ін.

Фактично, мова йде про формування нового культурного вектора – культури екологічного проектування. Як ніколи затребуваний культурний досвід гармонійної взаємодії людини, суспільства і природи, який забезпечує екологічно доцільне, неруйнівне природокористування в межах ресурсної ємності ділянок біосфери [19, с.13].

Необхідний рівень екологічної культури передбачає перехід від ідей антропоцентризму до системи біосфероцентризму, при якому врахування природних факторів превалює над соціально-економічними. Таким чином, в центрі уваги виявляється проблема збереження природного середовища. Формування екологічної культури здійснюється цілеспрямованою системою екологічної освіти, покликаною стати провідним компонентом структури загальної системи освіти [13, с.87].

На сьогодні екокультура зазнала трансформації. Аналіз концепцій і різних поглядів багатьох дослідників на проблеми взаємин людини і природи (О. Байрамова [1], Н. Винокурова [3], Ю. Скиба [16], К. Стецюк [17] та ін.) дозволяє стверджувати, що формуванням екологічної культури людства стурбована значна частина суспільства, оскільки продовжує домінувати антропоцентрична свідомість, що характеризується протиставленням людини над природою і споживацьким ставленням до неї.

В даний час антропоцентризм розглядається як негативна форма екологічної культури. Однак процес перетворення даного типу культури в культуру екоцентричного типу уявляється досить умовно, оскільки він пов'язаний з висуванням природи на перший план, невтручанням людини в природні процеси і підпорядкуванням всієї її діяльності природним законам розвитку. Але людство не може не втручатися в світ природи, і провідною ланкою в системі «людина - природа» завжди залишатиметься людина. Тому розглядати екоцентричну екологічну культуру «в чистому вигляді» як культуру, здатну вивести людство з екологічної ситуації не є доцільним [11, с.32].

Тому, екоцентричну культуру можна розглядати лише в якості основи екологічної культури майбутнього фахівця, яку необхідно посилити певними характеристиками, актуальними для сучасної людини, «розумної» і «стійкої» взаємодії зі світом природи. До таких характеристик відносяться: усвідомлення необхідності коеволюції людини і природи, осмислення комплексності характеру (економічного, соціального та екологічного) і причин світових, національних і

регіональних проблем, орієнтованість на створення продукції, яка поліпшує стан природного середовища, високий рівень критичності свідомості, її проєктивності; прогностичність, установка на рішення нестандартних завдань (людина усвідомлює себе частиною безсмертного людства); бачення глобальної перспективи розвитку людства; формулювання цілей діяльності при складанні і зважуванні її мотивів, врахування ходу виконання дій і внесення в них необхідних коректив, спрямованість на здоровий спосіб життя. Сучасна людина не може не піклуватися про підтримку свого здоров'я, а це означає, що вона змушена прагнути до того, щоб і середовище її проживання було здоровим.

Порівняння характеристик екологічної культури майбутніх фахівців за антропоцентричним і екоцентричним типами представлені в таблиці 2.

Таблиця 2. Особливості антропоцентричного і екоцентричного типів екологічної культури

Ознака	Антропоцентричний тип	Екоцентричний тип
Вища цінність	Людина: самоцінна, все інше в природі цінне остільки, оскільки може бути корисним людині. Природа оголошується власністю людини як саме собою зрозуміле.	Гармонія у відносинах людини і природи: природне визнається спочатку самоцінним, яке має право на існування; людина не господар природи, а її частина.
Картина світу	Картина світу ієрархічна: на вершині – людина, дещо нижче – матеріальні цінності створені людиною і для людини. Ще нижче знаходяться об'єкти природи, місце яких в ієрархії визначається корисністю для людства. Світ людей протиставлено світу природи.	Картина світу не ієрархічна: людина не володіє привілеями. Її розумність накладає на неї зобов'язання по збереженню природи. Світ людей не протиставлено світу природи; оскільки це частини однієї системи.
Мета взаємодії з природою	Мета взаємодії – задоволення потреб, отримання певного «корисного продукту». Сутність взаємодії виражається словом «використання».	Метою взаємодії є задоволення «потреб» як людини, так і природи. Вплив на природу змінюється взаємодією.
Імператив	Імператив «прагматичний»: правильно і дозволено те, що корисно людині.	Імператив «екологічний»: правильно і дозволено те, що не порушує існуючу в природі екологічну рівновагу.
Сприйняття природи	Природа сприймається як об'єкт людських маніпуляцій, як знеособлене довкілля.	Природа сприймається як повноправний суб'єкт взаємодії з людиною.
Широта поширення етичних норм і правил	Етичні норми і правила діють тільки в світі людей і не поширюються на взаємодію зі світом природи.	Етичні норми і правила поширюються як на взаємодію між людьми, так і на взаємодію між людьми і світом природи.
Розвиток природи	Мислиться як процес, підлеглий процесу розвитку і прогресування людини.	Мислиться як процес коеволюції, взаємовигідної єдності.
Природоохоронна діяльність	Продиктована далеким прагматизмом: необхідністю зберегти природне середовище, щоб ним могли користуватися майбутні покоління.	Продиктована необхідністю зберегти природу заради неї самої.
Підсумок діяльності людини	Діяльність людини призводить до порушення функціонування локальних ділянок біосфери, до руйнування і загибелі самої біосфери, а також, швидше за все, і до загибелі людства.	Діяльність людини веде до підвищення стабільності біосфери, до стабільності екологічної ніші людства в ній, до коеволюції природи і людства

Антропоцентрична спрямованість екологічної культури – це така система ставлення до об'єктивної дійсності, яка: 1) заснована на ноосферизмі, спирається на постнекласичну парадигму розвитку науки і суспільства; 2) у своїй життєдіяльності використовує синергетичний підхід; 3) передбачає сформовану високу мотиваційну активність на подолання антропогенних криз через розвиток, коли встановлюється новий, більш високий рівень динамічної рівноваги з навколишнім середовищем; 4) розглядає культуру як фактор, який компенсує постійно зростаючі інструментальні технологічні можливості людини, що підтримують внутрішній контроль за проявом агресії соціуму і кожної людини [8, с.71].

Екоцентрична спрямованість екологічної культури, яка ґрунтується на «новій інвайронментальній парадигмі» і є певною системою поглядів на світ має такі характеристики: орієнтація на екологічну доцільність, відсутність протиставлення людини природі, природні об'єкти сприймаються як повноправні суб'єкти партнерської взаємодії з людиною, наявність балансу непрагматичної і прагматичної взаємодії з природою.

Людина, що опанувала екологічну культуру, усвідомлює закони розвитку природи і взаємодії суспільства з природою; розуміє, що народження людства – це наслідок розвитку природи. Отже, існувати людство може тільки в єдності з природою, і його головне завдання – берегти природу від руйнування. У вирішенні даної проблеми виділяється ряд першорядних завдань і цілей: сформувати знання про взаємозв'язок і взаємозалежність людини і природи; передбачити і запобігти діям, що завдають шкоди природі; розвинути почуття відповідальності за навколишнє середовище; прищепити навички швидкого реагування і прийняття практичного рішення при виникненні екологічної проблеми; підпорядковувати свої потреби і діяльність вимогам раціонального природокористування; пропагувати екологічні знання [12, с.185].

Створення системи ефективного цілеспрямованого формування екологічної культури всіх категорій жителів з використанням для цього всіх можливих інструментів і інститутів, вимагає вирішення, перш за все, таких завдань: формування у населення системи уявлень про цінності природних ресурсів, про основні положення стратегії сталого розвитку, про проблеми підтримки здорового середовища тощо; формування гуманного ставлення до природи, що забезпечує психологічне включення тварин і рослин в сферу дії етичних норм; освоєння населенням екологічно безпечних способів природокористування; навчання людей усвідомлено використовувати унікальний потенціал, який укладено в духовному спілкуванні зі світом природи, для власного особистісного розвитку; формування у людей потреби в активній особистій підтримці ідей сталого розвитку та підтримки здорового середовища.

Висновки. Отже, процес становлення екологічної культури пройшов шлях від первісного суспільства через примітивну форму, рабовласницьке, феодальне (адаптивно-регресивна форма), до сучасного суспільства з прогресивно-адаптивною формою екологічної культури. В процесі еволюції ці зміни привели до коеволюції, пов'язаної з розвитком людини і суспільства, і з еволюційним розвитком самої природи.

В умовах глобального погіршення екологічної ситуації нове бачення людини складається з того, що вона бачиться не як її володар, а є органічною частиною природи. Отримують розвиток ідеї пріоритетності співробітництва з природою, і починається пошук шляхів реалізації цих цілей. Людська спільнота підходить до початкового етапу формування цілісної екологічної культури.

Як новий історичний тип, новий етап культури суспільства має таку структуру: індустріальна культура (культура промислового типу), постіндустріальна або інформаційна культура (культура інформаційного суспільства) і екологічна культура, як новий тип (період) культури; інвайронментальної культури, що має на увазі новий етап у розвитку культури взагалі, пов'язаний зі зміною цілей виробництва, його переорієнтацією на збереження природи і самого людства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байрамова О. В Екологічна освіта моряків як умова забезпечення сталого розвитку людства. *Actual problems of natural sciences: modern scientific discussions: collective monograph*. Riga: Izdevniecība «Baltija Publishing», 2020. P. 1–18.
2. Беркунова Л. А. Экологическая культура в аспекте становления ценностей современного общества специальность: дис. ... канд. культурологии: 24.00.01. Самара, 2004. 163 с.

3. Винокурова Н. Ф., Демидова Н. Н. Формирование культуры устойчивого развития: методология и образовательная практика в регионе. *Экологическое образование для устойчивого развития: теория и педагогическая реальность*: материалы XIV междунар. науч.-практ. конф. (Нижегород, 4 дек. 2017 г.). Нижегород: НГПУ им. К. Минина, 2017. Ч. I. С. 13–15.
4. Глухова Г. Г. Аксиологічні засади формування екологічної культури студентів вищих технічних навчальних закладів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2008. 23 с.
5. Дорошко О. М., Нечай О. А., Потько Е. С. и др. Формирование экологической культуры как цель образования для устойчивого развития: монография / под ред. О. М. Дорошко. Гродно: ГрГУ им. Я. Купалы, 2010. 303 с.
6. Єфіменко Н. П. Особливості формування екологічної культури студентів вищих технічних закладів освіти: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2000. 256 с.
7. Крисаченко В. Екологічна культура. Київ: Наука, 2006. 230 с.
8. Кужанова Н. И. Формирование экологической культуры будущих специалистов в образовательной среде технического вуза: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.08. Великий Новгород, 2004. 362 с.
9. Лашманова В. Ф. Воспитание экологической культуры у студентов классического университета: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Чебоксары, 2006. 282 с.
10. Марар О. И. Экологическая культура в современном российском обществе: дис. ... д-ра социол. наук: 22.00.06. Москва, 2012. 320 с.
11. Масленникова Н. Н. Профессионально-ориентированная экологическая подготовка студентов технического вуза: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Елабуга, 2010. 299 с.
12. Муравьёва Е. В. Экологическое образование студентов технического вуза как базовая составляющая стратегии преодоления экологического кризиса: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Казань, 2008. 343 с.
13. Назаренко А. В. Система повышения качества компетентностно-ориентированного экологического профессионально-педагогического образования: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.08. Москва, 2014. 447 с.
14. Николаева Т. А. Проектирование и реализация системы подготовки будущих инженеров к обеспечению безопасности жизнедеятельности: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.08. Брянск, 2004. 695 с.
15. Пустовіт Н. А. Екологічна компетентність як мета освіти в інтересах збалансованого розвитку. *Збалансований (сталій) розвиток України – пріоритет національної політики*: матеріали всеукр. наук. екол. конф. (Київ, 26 жовт. 2010 р.). Київ, 2010. С. 401–405.
16. Скиба Ю. А., Лазебна О. М., Скиба М. М. Зміст і структура екологічної освіти в контексті сталого розвитку. *Збалансований (сталій) розвиток України – пріоритет національної політики*: матеріали всеукр. наук. екол. конф. (Київ, 26 жовт. 2010 р.). Київ, 2010. С. 450–453.
17. Стецюк К. Екологічна культура як джерело ціннісних орієнтацій освіти для збалансованого розвитку. *Вища школа*. 2011. № 7–8. С. 96–103
18. Таран О. А. Формирование экологической культуры студентов технических профилей в образовательном процессе вуза: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Ставрополь, 2006. 174 с.
19. Формирование экологической культуры и развитие молодежного движения / под ред. В. М. Захарова. Москва: Акрополь, Центр экологической политики и культуры, Центр экологической политики России, 2008. 340 с.
20. Хрипунова А. Л. Компоненти та критерії сформованості екологічної компетентності майбутніх інженерів – фахівців цивільного захисту. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2009. Вип. 22–23. С. 420–425.
21. Boholm M. «The Semantic Distinction Between «Risk» and «Daanger»: A Linguistic Analysis». *Risk Analysis*. 2012. Vol. 32, No. 2. P. 281–239.
22. Hanson S. Risk: objective or subjective, facts or values. *Journal of Risk Research*. 2010. Vol. 13, No. 2. P. 231–238.
23. Hofstede G. Cultures and organizations: software of the mind: international cooperation and its importance for survival. New York, USA: McGraw-Hill, 1991. 279 p.